

CAPCANELE INTELIGENȚEI

Învăță cum să renunți
la gândirea nesănătoasă

DAVID McRANEY

Cuprins

Introducere	Tu	11
1	Amorsarea	17
2	Confabulația	30
3	Prejudecata de confirmare	43
4	Prejudecata retrospectivă	48
5	Eroarea țintașului din Texas	52
6	Amânarea	60
7	Prejudecata normalității	69
8	Introspecția	80
9	Euristica disponibilității	85
10	Efectul trecătorului	89
11	Efectul Dunning Kruger	94
12	Apofenia	98
13	Fidelitatea față de o marcă	103
14	Argumentul autorității	109
15	Argumentul ignoranței	113
16	Eroarea omului de paie	116
17	Eroarea ad hominem	119
18	Eroarea lumii drepte	123
19	Jocul bunurilor publice	128
20	Jocul ultimatumului	132
21	Validarea subiectivă	135
22	Îndoctrinarea cultelor	140
23	Gândirea de grup	143

24	Stimulii supra-normali	147
25	Euristica afectivă	152
26	Numărul lui Dunbar	162
27	Trădarea	167
28	Prejudecata favorabilă sinelui	173
29	Efectul de reflector	178
30	Efectul celei de-a treia persoane	182
31	Catharsisul	186
32	Efectul dezinformării	191
33	Conformismul	199
34	Recuperarea spontană	206
35	Lâncezeala socială	212
36	Iluzia transparenței	215
37	Neajutorarea învățată	221
38	Cogniția corporalizată	226
39	Efectul de ancorare	230
40	Atenția	236
41	Auto-handicaparea	243
42	Profețiile care se împlinesc singure	248
43	Momentul	253
44	Prejudecata consecvenței	257
45	Euristica reprezentativității	263
46	Așteptarea	268
47	Iluzia controlului	273
48	Eroarea fundamentală de atribuire	282
	Mulțumiri	295
	Bibliografie	298

CAPCANELE INTELIGENȚEI

INTRODUCERE:

Tu

CONCEPȚIA GREȘITĂ: *Sunteți ființe logice, raționale, care văd lumea așa cum este.*

ADEVĂRUL: *Sunteți la fel de amăgiți ca și toți ceilalți, dar e în regulă, așa vă păstrați echilibrul psihic.*

Aveți în mâini o culegere de informații despre auto-amăgire și minunatele feluri în care îi cădem cu toții pradă.

Credeți că știți cum funcționează lumea, dar de fapt habar nu aveți. Treceți prin viață formându-vă păreri, încropind o poveste despre cine sunteți și motivele pentru care ați făcut ce ați făcut, până când ați citit această propoziție, iar această poveste vi se pare în ansamblul ei adevărată.

Adevărul este că există din ce în ce mai multe studii din domeniul psihologiei și științelor cognitive care ne spun că nu aveți nici cea mai vagă idee de ce faceți ceea ce faceți, alegeți ceea ce alegeți sau gândiți ceea ce gândiți. Vă apucați în schimb să țeseți povești, mici istorioare prin care motivați faptul că ați renunțat la un regim, că preferați produsele Apple în favoarea celor de la Microsoft, că vă aduceți aminte că Beth v-a spus povestea despre clovnul șchiop cu cârjă din conserve de supă, când de fapt Adam v-a spus-o și nu era vorba despre niciun clovn.

Uitați-vă o clipă la camera în care citiți acest text. Gândiți-vă doar un moment la toate strădaniile aflate atât în spatele obiectelor pe care le puteți vedea, dar și la secolele de care a avut nevoie omenirea ca să ajungă la invențiile care vă înconjoară.

Începeți cu pantofii, apoi treceți la cartea din mâinile voastre, uitați-vă la aparatele care zuruiesc și piuie în fiecare colțșor al vieții voastre: prăjitorul de pâine, computerul, ambulanța care se aude pe o stradă îndepărtată. Gândiți-vă, înainte să ne apucăm de treabă, cât de uimitor e că oamenii au rezolvat atât de multe probleme și au construit atât de mult.

Clădiri, mașini, curentul electric sau limbajul, ce capodoperă e omul, nu-i așa? Ce simbol al rațiunii triumfătoare! Dacă stăm să ne gândim, ne putem abandona convingerii comode că am devenit foarte inteligenți ca specie.

Și, cu toate acestea, uitați cheile în mașină. Uitați ce voiati să spuneți. Vă îngrășați. Dați faliment. Și altora li se întâmplă. De la crize financiare la escapade sexuale, putem fi cu toții destul de proști uneori.

De la cel mai mare om de știință la cel mai umil lucrător, orice creier din orice corp este infestat cu idei preconcepute și tipare de cuvinte care-i poartă pe căi greșite fără ca ei să-și poartă dea seama. Se întâmplă deci și la case mai mari. Indiferent cine ar fi idolii sau mentorii voștri, și ei pot cădea pradă unor speculații greu de susținut.

Testul de Selecție al lui Wason este primul nostru exemplu. Imaginați-vă că un om de știință vă pune în față patru cărți de joc. Spre deosebire de cărțile normale de joc, acestea au numere pe de o parte și culori pe de alta. De la stânga la dreapta vedeți un trei, un opt, o carte roșie și una maro. Psihologul vă lasă să vă uitați o clipă la cărți apoi vă pune o întrebare. „Să presupunem”, spune psihologul, „că avem un pachet plin de aceste cărți ciudate și că există o singură

regulă. Dacă o carte are un număr par pe o parte, atunci trebuie să e roșie pe cealaltă parte. Ce carte sau cărți va trebui să întoarceți pentru a putea dovedi că spun adevărul?”

Țineți minte: trei, opt, roșu, maro. Pe care le întoarceți?

În materie de experimente în psihologie, e de-a dreptul simplist. Ca joc de logică, ar trebui de asemenea să fie o bagatelă. Cu toate acestea, când psihologul Peter Wason a efectuat acest experiment în 1977, mai puțin de 10% dintre subiecți au dat răspunsul corect. Cărțile lui aveau vocale în loc de culori, dar când a repetat testul înlocuind vocalele cu culori, numărul oamenilor derutați a rămas aproximativ egal.

Așadar, care a fost răspunsul vostru? Dacă ați spus 3 sau cartea roșie, sau doar 8 sau doar cartea maro, vă numărați printre cei 90% dintre oameni care se încurcă la acest exercițiu. Dacă întoarcem cartea cu cifra 3 și vedem fie roșu, fie maro, nu am dovedit nimic. Nu am învățat nimic nou. Dacă întoarcem cartea roșie și găsim un număr impar, nu am încălcat regula. Singurul răspuns este să întoarcem atât cartea cu cifra 8, cât și cartea maro. Dacă cealaltă parte a optului e roșie, ați confirmat regula, dar nu ați demonstrat că nu este încălcată în altă parte. Dacă maroul are un număr impar pe spate, nu ați aflat nimic nou, dar dacă are un număr par, atunci ați contrazis ipoteza psihologului. Aceste două cărți sunt singurele care vă oferă răspunsuri. Odată ce cunoașteți soluția, pare evident.

Ce ar putea fi mai simplu decât patru cărți și o singură regulă? Dacă 90% dintre oameni nu se prind la acest exercițiu, cum au putut oamenii să pună bazele imperiului roman sau să vindece poliomiellita? Iată tema acestei cărți: există niște predispoziții înnăscute de a gândi într-un anume fel, și nu în altul, iar lumea din jurul vostru este produsul confruntării cu aceste predispoziții, și nu al depășirii lor.

Respectiv, dacă înlocuim numerele și culorile de pe cărți cu o situație socială, testul devine mult mai ușor. Să ne imaginăm că psihologul revine, și de data aceasta ne spune: „Sunteți la un bar, iar legea spune că trebuie să fi împlinit 21 de ani pentru a putea consuma alcool. Pe fiecare dintre aceste patru cărți este trecută o băutură pe o parte, și vârsta persoanei care o bea, pe cealaltă. Pe care dintre cele patru cărți va trebui să le întoarceți pentru a vedea dacă proprietarul barului respectă legea?” El prezintă apoi patru cărți pe care scrie:

23-bere-cola-17

De data asta pare mult mai ușor. Cola nu ne spune nimic, și nici cartea cu 23. Dacă tânărul de 17 ani bea alcool, încalcă legea, dar dacă el nu bea alcool va trebui să verificați și vârsta persoanei care bea bere. Prin urmare, se remarcă două cărți dintre cele patru, cea cu bere și cea cu 17. Creierul vostru se pricepe mai bine să vadă lumea dintr-o anumită perspectivă, cum este cea a situațiilor sociale, și nu la fel de bine în altele, cum ar fi provocările logice cu cărți numerotate.

Iată genul de lucruri pe care le veți afla pe parcursul cărții, însoțite de explicații și comentarii. Exercițiul Wason ne arată că nu ne pricepem mai deloc la logică, dar suntem plini de convingeri care arată bine pe hârtie, însă în practică se dovedesc falimentare. Atunci când aceste convingeri se destramă, avem tendința să nu remarcăm. Avem o dorință profundă de a avea dreptate tot timpul, și o dorință și mai profundă de a ne vedea într-o lumină pozitivă, atât din punct de vedere moral, cât și comportamental. Ne putem contorsiona destul de mult mintea pentru a atinge aceste obiective.

Cele trei teme principale ale acestei cărți sunt prejudecățile cognitive, metodele euristice și erorile logice. Ele sunt componente ale

minții voastre, la fel ca organele corpului, care vă sunt de folos în condiții ideale. Din păcate, însă, viața nu se desfășoară întotdeauna în condiții ideale. Faptul că ele sunt previzibile și de încredere a permis trișorilor, magicienilor, medium-ilor, celor care lucrează în publicitate și vânzătorilor de tot soiul de leacuri pseudo-științifice să câștige bani frumoși de-a lungul veacurilor. Abia după ce psihologia a început să aplice rigoarea metodelor științifice comportamentului omenesc, aceste auto-amăgiri au putut fi măsurate și ordonate după categorii.

Prejudecățile cognitive sunt tipare predictibile de gândire și comportament care vă fac să ajungeți la concluzii incorecte. Tu, la fel ca toți ceilalți oameni veniți pe lume cu aceste modalități problematice și complet eronate de a vedea lucrurile, și nu le remarcați decât de puține ori. Multe dintre ele vă ajută să vă mențineți încrederea în propriile percepții sau vă împiedică să vă considerați un măscărici. Menținerea unei imagini pozitive despre sine pare să fie atât de importantă pentru mintea omului încât ne-am dezvoltat mecanisme psihice menite să ne facă să avem o părere extraordinară despre noi înșine. Prejudecățile cognitive conduc la alegeri proaste, judecăți eronate și revelații bizare, adesea complet greșite. Spre exemplu, avem tendința de a căuta acele informații care ne confirmă convingerile și de a le ignora pe cele care le contrazic. Această tendință se numește prejudecata de confirmare. Conținutul bibliotecii și paginile favorite din programul cu care navigați pe internet sunt rezultatul direct al acestei prejudecăți.

Metodele euristice sunt scurtături mentale pe care le folosiți pentru a rezolva problemele obișnuite ale vieții. Ele grăbesc procesarea informațiilor în interiorul creierului, dar vă pot face uneori să gândiți atât de repede, încât să ratați ceea ce e important. În loc să o luați pe drumul cel mai lung și să contemplați profund care este cel mai bun

Reparcurs sau cel mai logic și de gândire, folosiți metodele euristice pentru a ajunge la concluzie într-un timp record. Unele metode euristice sunt învățate, și altele sunt innăscute. Atunci când funcționează, ele vă ajută mintea să opereze cu agilitate. Când nu funcționează, vedeți lumea ca pe un sistem mult mai simplu decât este în realitate. Spre exemplu, dacă observați că la știri apar din ce în ce mai multe vești despre rechini care atacă, veți începe să credeți că rechinii au scăpat de sub control, chiar dacă singurul lucru pe care-l știți cu siguranță e că la știri apar mai multe reportaje despre rechini decât de obicei.

Erorile logice sunt ca niște probleme de matematică în care săriți peste un pas sau porniți pe un drum greșit fără să vă dați seama. Ele sunt niște dezbateri care se petrec în mintea voastră atunci când ajungeți la o concluzie, fără să aveți toate datele, pentru că nu vreți să țineți cont de ele sau nu vă dați seama cât de limitate sunt informațiile pe care le aveți. Deveniți un detectiv aiurit. Erorile logice pot fi și rezultatul unei gândiri excesiv de optimiste. Uneori se întâmplă să aplicați o logică sănătoasă unor premise false, alteori o logică eronată adevărului. Spre exemplu, dacă ați auzi că Albert Einstein a refuzat să mănânce omletă, ați putea presupune că omleta e nesănătoasă. Această eroare se numește argumentul autorității. Presupuneți că dacă cineva este deosebit de inteligent, atunci toate deciziile lui sunt obligatoriu bune, însă se poate ca Einstein să fi avut pur și simplu gusturi diferite.

Cu fiecare subiect nou din aceste pagini veți începe să vă vedeți într-o lumină nouă. Vă veți da seama curând că nu sunteți atât de inteligenți, iar mulțumită unei abundențe de prejudecăți cognitive, metode euristice greșite și erori comune de gândire, vă amăgiți probabil în fiecare clipă doar pentru a putea face față realității.

Nu vă temeți. O să fie un parcurs distractiv.

Amorsarea

CONCEPȚIA GREȘITĂ: *Vă dați seama când sunteți influențați și cum acest fapt vă influențează comportamentul.*

ADEVĂRUL: *Nu vă dați seama de imboldurile constante pe care le primiți de la ideile care se formează în inconștientul vostru.*

Sunteți la volan, în drum spre casă, și vă dați seama că ați uitat să cumpărați sos de spanac, și doar acesta era singurul motiv pentru care v-ați dus de fapt la magazin. Poate găsiți la benzinărie. Nu, o să cumpărați data viitoare. De la sos ajungeți la gânduri despre prețul benzinei, apoi la facturi, apoi vă întrebați dacă vă permiteți un nou televizor, lucru care vă aduce aminte de momentul când v-ați uitat la un întreg sezon din serialul *Battlestar Galactica* fără încetare. Ce naiba? Ați ajuns deja acasă și nici nu vă amintiți drumul.

Ați condus spre casă, pe autostradă, într-o stare de hipnoză, mintea și corpul păreau că plutesc în paralel. Când ați oprit mașina și ați scos cheia, ați ieșit dintr-o stare ca de vis descrisă uneori sub denumirea de hipnoză de linie, o stare de disociere a unui muncitor pus să facă o muncă repetitivă la o linie de asamblare. Când ne aflăm în această stare, conștiința se îndepărtează de ceea ce facem automat iar restul minții se ocupă de noțiuni mai puțin insipide, retrăgându-se în tenebre.

Respectăm timp, în tot timpul experiența subiectivă în experiență conștientă și subconștientă. Chiar și acum faceți asta: respirați, clipiți, înghițiți, vă mențineți echilibrul și stați cu gura închisă când citiți. Ați putea aduce aceste sisteme sub controlul conștient sau le puteți lăsa în seama sistemului nervos autonom. Puteți conduce conștient, apăsând cu piciorul pe pedala de accelerație, mutând mâinile pe volan și gândindu-vă la milioanele de mici decizii pe care trebuie să le luați pentru a evita o moarte între fiare la viteze mari, sau ați putea cânta cu prietenii în timp ce restul minții se preocupă de activitatea mai banală. Acceptăm mintea inconștientă pur și simplu ca pe o parte ciudată a senzației de a fi om, dar avem tendința să o considerăm un lucru separat, un sine primar aflat dedesubtul conștiinței, care nu are cheile de la mașină.

Știința ne demonstrează însă altceva.

Într-un articol din 2006 publicat în revista *Science*, cercetătorii Chen-Bo Zhong de la Universitatea din Toronto și Katie Liljenquist de la Universitatea Northwestern ne oferă un exemplu grozav despre cât de puternică este forța inconștientului. Ei au efectuat un studiu în care au cerut participanților să-și aducă aminte de un păcat cumplit din trecut, de o faptă lipsită de etică pe care au făcut-o. Cercetătorii le-au cerut să descrie ce senzație le dă această amintire. După aceea, jumătate dintre participanți au putut să se spele pe mâini. La finalul studiului, participanții au fost întrebați dacă ar fi dispuși să participe la un studiu ulterior, fără să fie remunerați, ca o favoare pentru un cercetător disperat. Cei care nu s-au spălat pe mâini au acceptat în 74% din cazuri, în vreme ce din grupul celor care s-au spălat au acceptat doar în 41%. Conform cercetărilor, persoanele dintr-un grup s-au lepădat inconștient de vină și simțeau mai puține remușcări.

Subiecții nu-și spălaseră sentimentele, și nici nu aveau senzația conștientă că ar fi făcut asta. Curățirea are un înțeles dincolo de igienă. Conform lui Zhong și Liljenquist, majoritatea culturilor

umane folosesc noțiunea de curățenie și puritate, în contrast cu murdăria și ticăloșia, pentru a descrie atât o stare fizică, cât și morală. Abluțiunea este o parte a multor ritualuri religioase și a multor expresii metaforice folosite uzual, iar o faptă imorală este adesea descrisă ca murdară, oamenii răi sunt adesea descriși ca niște jeguri. Avem aceeași expresie facială atunci când ne dezgustă faptele unei persoane ca și atunci când vedem ceva dezgustător. În mod inconștient, persoanele care au participat la studiu au făcut legătura între spălătul pe mâini și toate simbolurile legate de acest gest, iar aceste asocieri le-au influențat comportamentul.

Atunci când un stimul din trecut afectează felul în care vă comportați și gândiți, sau felul în care percepeți ulterior un alt stimul, fenomenul se numește amorsare. Orice percepție, indiferent dacă vă dați sau nu seama de asta în mod conștient, activează un lanț de idei asociate în rețelele voastre neuronale. Creioanele vă fac să vă gândiți la pixuri. Tablele vă fac să vă gândiți la o sală de clasă. Aceste asocieri se produc constant și, deși nu vă dați seama, ele modifică felul în care vă comportați.

În 2003 Aaron Kay, Christian Wheeler și John Barghand Lee Ross au efectuat unul dintre multele studii care arată cât de multă influență are subconștientul asupra gândirii și comportamentului și cât de ușor poate fi influențat prin amorsare. Subiecții au fost împărțiți în două grupe și li s-a cerut să unească prin linii fotografii și texte descriptive. Un grup a primit fotografii neutre. Ei au tras linii pentru a lega pozele cu zmeie, balene, curcani și alte obiecte de descrierile de pe cealaltă parte a hârtiei. Cel de-al doilea grup a trebuit să asocieze serviete, stilouri și alte obiecte din lumea afacerilor cu descrieri. Participanții au fost apoi mutați în camere izolate și li s-a spus că le-a fost atribuit un alt participant. Celălalt participant era de fapt parte din experiment. Fiecărui participant i s-a spus că